

ob smrti 1881 po svoje lastil, kar nazorno kaže pri nas premalo upoštevana brošura Eduarda Leischinga, nastala ob odkritju spomenika Füstru. Vsekakor ostaja Füster svetla podoba naših razumnikov v revoluciji 1848 in le zadovoljni smo lahko njegovih spominov, z željo seveda, da ne bi ostalo samo pri prvem zvezku. Omenil bi še, da se je v slikovno gradivo prikradla drobna napaka in da druga slika v prvi slikovni prilogi po strani 28 ne kaže kataloga dijakov, pač pa je posnetek iz rojstne knjige za leto 1808, ko je bil Füster rojen. Füster je bil edini Slovenec, ki je v revoluciji 1848/49 igral pomembno vlogo, sodeloval pri mnogih odločilnih trenutkih v revoluciji in napisal na te dogodke svoje spomine in to neposredno, ko je bil njegov spomin še zelo svež. Zato so njegovi spomini tudi enkratno in prvovrstno spominsko delo Slovenca na ta čas in v tem smislu jih je potrebno tudi vzeti v roko in poudariti, da je knjižna izdaja tega dela nadvse hvalevredna tako v kulturnozgodovinskem kot tudi v historiografskem pogledu.

Franc Rozman

Georges Haupt, Janos Jemnitz, Leo van Rossum (Hrg): *Karl Kautsky und die Sozialdemokratie Südosteuropas. Korrespondenz 1883—1938*, Internationales Institut für Sozialgeschichte Amsterdam, Campus Verlag, Frankfurt/M — New York 1986, 649 str.

Proti koncu leta 1986 je Internationales Institut für Sozialgeschichte v Amsterdamu skupaj z založbo Campus v svoji že utečeni seriji Quellen und Studien zur Sozialgeschichte kot peti zvezek izdal Kautskyjevo korespondenco s socialnimi demokrati jugovzhodne Evrope. Odlično redigirano in z bogatimi opombami pripravljeno knjigo so izdali Georges Haupt, Janos Jemnitz in Leo van Rossum. Zahtevno delo je trajalo precej let in prvoimenovani je že skoraj deset let pokojni, kar je za zgodovinopisje delavskega gibanja izjemna škoda.

Kautskyjeva zapuščina, ki je v amsterdamskem inštitutu, je zelo dragocena in zato je objavljena korespondenca z balkanskimi socialisti, kjer gre za države, v katerih je zaradi velikih političnih preokretov in dveh svetovnih vojn prišlo do izgube velike količine primarnih zgodovinskih virov, še toliko pomembnejša.

Gre za 372 objavljenih pisem, in sicer bolgarskim socialistom 78, 92 južno-slovanskim (slovenskim, srbskim, hrvatskim in bosanskim), 60 romunskim in 142 madžarskim. Večina pisem je v nemščini, 2 (iz Madžarske) sta v angleščini in 38 je pisem v francoščini (16 v Bolgarijo, 19 v Romunijo, 2 na Madžarsko in 3 v Jugoslavijo). Na začetku knjige je hommage Georgesu Hauptu, ki je dal tudi idejo za nastanek te publikacije in ki je dokumentiral korespondenco Kautskyja z Bolgari in Romuni, razen 14 pisem, ki so se našla šele po Hauptovi smrti in je to storil van Rossum. Madžarski zgodovinar Janos Jemnitz je za tisk pripravil pisma z Madžari, van Rossum, sodelavec amsterdamskega inštituta, pa z narodi Jugoslavije (tj. s Slovenci, Hrvati, Srbi in Bosno in Hercegovino). V knjigi sicer manjkajo Albanija, Grčija in evropski del Turčije, vendar iz teh dežel v Kautskyjevi zapuščini ni nobenega pisma. Kar 305 ob-

javljenih pisem izvira iz Kautskyjeve zapuščine in so to pisma Kautskyja, 43 odgovorov je bilo mogoče najti v različnih arhivih jugovzhodne Evrope, 21 odgovorov Kautskyja pa je izšlo v različnih socialističnih listih teh držav. Omeniti je tudi, da osebne korespondence v knjigi ni, če se je le dala ločiti od politične. To je bilo po navedbal izdajateljev najtežje pri Ž. Topaloviću, ki je imel s Kautskyjem zelo prijateljske odnose. Glede na veliko popularnost, ki jo je Kautsky užival v deželah jugovzhodne Evrope, ni čudno, da noben drug voditelj druge internacionale ni imel tako živahnih pismenih stikov s tem področjem kot prav on. Tako je ohranjenih le 32 pisem Plehanova ali z njim in 27 enot šteje korespondenca z Bernsteinom in balkanskimi socialisti.

Korespondenca zajema kar 55 let, čas od 1883—1938 in če vzamemo za ločnico konec prve svetovne vojne je v prvem obdobju z Bolgarijo 57 pisem in 21 v drugem, pri Jugoslaviji je razmerje 49 : 43, pri Romuniji 39 : 21 in pri Madžarski 99 : 43. Vsa pisma so objavljena tako kot so v originalih z vsemi slovničnimi in stilističnimi napakami in slabostmi, lektorji so posegli le tam, kjer bi lahko prišlo do nesporazumov. Datiranje pa je poenoteno in naslovi so konsekventno navedeni na koncu pisem. Datiranje je po gregorijanskem, kjer pa je po julijanskem koledarju, je označeno. Pri opombah so se izdajatelji koncentrirali na osebo Kautskyja in na dogajanje v jugovzhodni Evropi, pri čemer so posebno pozornost posvetili biografskim podatkom o korespondentih, da bi na ta način postavili temelje za biografski leksikon socializma jugovzhodne Evrope, ki je zelo potreben in je torej ta njihova namera vredna vse pohvale. Pisma so objavljena v kronološkem zaporedju, in sicer po abecednem redu držav. Pred vsako skupino pisem je zelo komprimirana kronologija zgodovine socialističnega gibanja za vsako državo, ki sega od začetkov do usode teh gibanj po letu 1945. Nato je še bibliografija Kautskyjevih del, ki so izšla v Romuniji, Bolgariji, Jugoslaviji in Madžarski in pa seznam člankov, ki jih je Kautskyjeva revija *Neue Zeit* objavila o jugovzhodni Evropi. Bibliografija je obsežna, vendar čisto popolna le ni, daje pa dober vtis o razširjenosti in pomenu Kautskyjevih spisov. Bibliografija v Bolgariji objavljenih del Kautskyja obsega 190 enot in sega od 1892 do 1949, v Jugoslaviji je bilo od 1888 do 1979 objavljenih 161 del, v Romuniji od 1888 do 1947 vsega 69 in na Madžarskem od 1887 do 1984 pa 124 del. V reviji *Neue Zeit* pa je bilo od 1893 do 1921/22 objavljenih 232 enot, člankov, omenim naj, da sta k temu seznamu vključeni tudi Albanija in Grčija. V dodatku so objavljeni 4 Kautskyjevi članki o jugovzhodni Evropi, ki so zdaj prvič izšli v nemščini ter ponatis Kautskyjeve razprave *Die nationalen Aufgaben der Sozialisten unter den Balkanslawen*, ki je prvič izšla decembra 1908 v dunajskem *Der Kampf*. Na začetku je obsežna in temeljita uvodna študija, napisal jo je Leo van Rossum, ki obsega 45 tiskanih strani in predstavlja v strnjeni obliki pravzaprav kar zgodovino socialno demokratskega gibanja v teh državah jugovzhodne Evrope, ki nastopajo v knjigi. Napisana je na podlagi obsežne literature v različnih jezikih, deloma tudi težko dostopne, ter je v bistvu usklajena sinteza različnih tez in rezultatov vse te literature. Študija je razdeljena na pet poglavij: Nastanek socialne demokracije v jugovzhodni Evropi 1890 do 1941, Kautskyjeva vloga pri razširjanju marksizma v jugovzhodni Evropi, programi socialnodemokratskih strank v jugovzhodni

Evropi do 1914, agrarno vprašanje in razmerje med stranko in sindikatom. Iz študije se vidi, da je historiografija v različnih deželah jugovzhodne Evrope doslej zelo različno proučevala zgodovino socialističnega gibanja, močno so na te raziskave vplivala politična dogajanja, zelo je čutili tudi spor med marksizmom v leninistični varianti in socialno demokracijo, tako da je nekoliko vprašanj še zelo odprtih. Vsekakor pa imamo van Rossumovo študijo lahko za trenutno najboljši kratek pregled te problematike, na solidni znanstveni ravni in daleč od političnih klišejev.

Redaktorji so se v dolgoletnem delu na tej knjigi opirali tudi na različne institucije in posameznike v obravnavanih državah, tako na partijski inštitut v Budimpešti, Bukarešti in Srbiji, nacionalno biblioteko v Zagrebu in arhiv Srbije v Beogradu, pri opombah in bibliografiji pa so pomagali tudi različni vidni strokovnjaki iz Bolgarije (Ž. Kaneva, J. Jotov, B. Grigorov), Romunije (A. Deak, N. Copoiu), Jugoslavije (M. Despot, J. Karabegović, V. Oštrić, F. Milenković, Ž. Protić in F. Rozman), kot tudi C. Weil iz Pariza, M. Bogdanović in G. Langkau iz Amsterdama.

Poudariti je tudi treba, da je knjiga zgledno tiskana, z zelo malo tiskarskimi napakami, kar je ob znatnem številu imen in naslovov v manj znanih jezikih zahtevalo velik napor. Na vsak način zelo pomembna in važna izdaja virov.

Izdaja korespondence je pomembna tudi za jugoslovansko historiografijo, saj je v njej objavljen dovršen del pisem jugoslovanskih socialnih demokratov in večina pisem je objavljena prvič. Prednjačijo srbski socialni demokrati, med katerimi je največ pisem med Kautskyjem in Dimitrijem Tucovičem (15), ki so bila doslej v prevodu že objavljena (npr. v Dimitrije Tucović — Prepiska, Titovo Užice, 1974), zastopani pa so še Vasa Stajić, Živojin Balugdžić, Milorad Popović, Milan Andjelković, Dobrivoje Miladinović, Zdravko Todorović, Milan Stojanović in Kosta Luković, v času po prvi svetovni vojni (čeprav tudi že prej) pa je bil glavni Kautskyjev korespondent Živko Topalović skupaj z ženo Milico (25 pisem). S hrvaškega področja sta najbolj zastopana Mirko Kus-Nikolajev in Josip Jaklin, ki je bil sicer rojen v Slovenski Bistrici, deloval pa je večinoma na Hrvatskem (oba s po desetimi pismi), potem pa še Vitomir Korač, Juraj Demetrović in Luka Vojnović. Med Slovenci sta si s Kautskyjem dopisovala samo dva (nič drugega vsaj ohranjenega ni), in sicer v času med vojnama Anton Kristan in že prej Albin Prepeluh-Abditus. Tako je zdaj prvič objavljeno znamenito Prepeluhovo pismo Kautskyju iz leta 1903, v katerem ga sprašuje, če je Kautsky svojo knjigo o agrarnem vprašanju napisal specialno za Nemčijo ali pa tudi za Avstrijo in kako naj se socialna demokracija na Slovenskem ravna, ker je industrijskega delavstva tako malo, če naj se torej povezuje z malimi kmeti ali ne. Kautskyjev odgovor v originalu ni ohranjen, zato so ga izdajatelji ponovno prevedli v nemščino, in sicer po objavi v Zgodovinskem arhivu KPJ, tom 5. Tudi seznam prevodov Kautskyjevih del v jezike naših narodov je doslej najbolj temeljit, čeprav docela kompleten še ni. Oporoziti pa je tudi na biografije v pismih omenjenih socialnodemokratskih osebnosti, kjer so se izdajatelji zelo potrudili, saj so ti podatki včasih pri nas težko dostopni. Za zgodovinarje bodo za nadaljnja raziskovanja objavljena pisma zelo pomembna, ker v marsičem odpirajo nove poglede na zgodovino socialističnega

gibanja naših narodov in na odnose z gibanji sosednjih narodov in držav (zlasti z Bolgari). Za našo zgodovino je ta izdaja na vsak način pomembno hevristično in zaradi uvoda tudi historiografsko delo.

Franc Rozman

Lojze Požun, *Trbovlje v NOB 1941—1942*. Občinski odbor ZZB NOV Trbovlje 1986, 604 strani.

Kot izvemo že v uvodu, je želela s tem delom Zveza Združenj borcev NOV Trbovlje prikazati slovenski javnosti, kakšen je delež revirjev v narodnoosvobodilni vojni in socialistični revoluciji. Avtor Lojze Požun se je opiral na spominske izjave borcev ter sodelavcev NOB in ohranjeno dokumentacijo; kot udeleženec NOB in terenski aktivist pa je tudi dober poznavalec domačih razmer. Uvodno poglavje Trbovlje do leta 1941 ter zaključni prispevek o smrti narodnega heroja Frica Keršiča-Gala sta napisala Ado Naglav in Karel Forte, člana uredniškega odbora. Knjiga je sestavljena iz dveh delov: v prvem avtor opisuje razvoj NOB leta 1941 (33 poglavij), v drugem pa leto 1942 (23 poglavij).

Na začetku se seznanimo z industrijskim razvojem Trbovelj in okolice, ko so po letu 1804 začeli izkoriščati prva premogovna ležišča. Že v času Trboveljske premogokopne družbe so se kmalu začela kazati vsa nasprotja kapitalistične družbe in razvilo se je močno delavsko gibanje, ki se je po prvi svetovni vojni pod vodstvom komunistične partije še utrdilo. V naslednjih poglavjih avtor opiše nemško zasedbo Trbovelj, Hrastnika ter Zagorja; kako si je okupator zaradi vojnogospodarskega pomena rudnika hotel pridobiti delavstvo z obljubami o socialni pravičnosti in novem redu. Da bi rudnik lahko nemoteno obratoval, so začeli Nemci z veliko propagandno akcijo in izboljševanjem življenjskih pogojev rudarjev, vendar so začasno pridobili le manjši del, ne pa večine prebivalstva. Revirski komunisti so aktivno delovali dalje, vzdrževali tesne zveze z vodstvom KPS in ob podpori zavednega prebivalstva pripravljali oboroženo vstajo. Sledijo poglavja o delovanju rudnika v prvih mesecih okupacije, o predvojnem delovanju komunistov, ustanovitvi Osvobodilne fronte in njenem delovanju ter o nastanku Trboveljske partizanske čete. Avtor je obdelal tudi nemške vire in obširno opisal nemško civilno upravo, delovanje Štajerske domovinske zveze, izseljevanje prebivalstva in ponemčevalne načrte ter stopnjevanje okupatorjevega terorja kot odgovor na oboroženo vstajo. Sledimo združitvi revirskih borcev v Revirsko četo, njenim prvim akcijam, razbitju ter združitvi nove revirske čete v Štajerski bataljon. V hudi zimi 1941/42 je sovražniku uspelo omejiti partizanske akcije, toda spomladi 1942 je partizansko gibanje ponovno oživel. Po načrtih Glavnega poveljstva NOV in POS naj bi vse slovenske partizanske enote, preurejene v odrede in grupe odredov, sodelovale v splošni ljudski vstaji in osvoboditvi slovenskega ozemlja. Uspele so le v Ljubljanski pokrajini, na Gorenjskem in Štajerskem pa zaradi velikega nemškega pritiska to ni bilo mogoče. Na hud odpor je naletela tudi II. grupa odredov, ki se je oslABLJENA uspela prebiti na Štajersko šele avgusta 1942. Ravno tako so bile oslABLJENE tudi KPS, SKOJ in OF na Štajerskem zaradi